

PÄÄKIRJOITUS

Invarianssi ja relevanssi

Juha Tarkka

Vanhan sanonnan mukaan kenraalit aina valmistautuvat edelliseen sotaan. Jotakin samantapaista voidaan ehkä sanoa taloustieteilijöistä talouspolitiikan suunnittelijoina tai kriitikoina. Kun maailma muuttuu, takertuminen totuttuihin ajatuskehikkoihin voi tehdä ekonomisteistakin kuin edellisen sodan kenraaleita, kyvyttömiä esittämään muita kuin kaavamaisia ratkaisuja ajan ongelmiin – pahimmillaan siis epärelevantteja. Vaara on ilmeinen. Talouspolitiikan haasteet tuskin koskaan toistuvat samanlaisina, ja uudet haasteet tahtovat tulla odottamattomista suunnista. Tätä voidaan ehkä selittää siten, että jos talouspolitiikan tärkeimmät haasteet toistuisivat samanlaisina, ne eivät todellisia haasteita olisikaan, koska ne olisi jo opittu ratkaisemaan. Näin ajatellen jokaisen ajankohtaisen tilanteen haaste talouspolitiikan suunnittelulle on juuri sen uusissa piirteissä: keskiöön nousevat ne ongelmat, joista ei ole aiempaa kokemusta ja joiden käsittelyyn ei ole valmiita reseptejä.

Tämän suuntaista johtopäätöstä tukee nykyinen tilanne talouspolitiikassa, jossa on ehkä tavallistakin enemmän uusia aineksia. Esimerkiksi inflaatiota on totuttu 1960-luvulta alkaen pitämään rahataloudellisena ongelmana. Kuitenkaan toistakymmentä vuotta jatkunut hyvin kevyen rahapolitiikan aika ei pitkään aikaan johtanut inflaation merkittävään voimistumiseen. Sen sijaan viime vuosina vaikuttaneet reaalityaloudelliset tekijät - tarjontaongelmat ja finanssipoliittinen elvytys koronapandemian oloissa – näyttävät käynnistäneen inflaation odotettua rajumpana, ainakin tilapäisesti.

Myös viime vuosien kokemukset finanssipoliitiikan vaikutuksista haastavat totuttuja ajattelutapoja. Muutaman viime vuosikymmenten ajan on makrotaloustiede yleensä pitänyt finanssipoliitiikan vaikutuksia talouden kokonaiskysyntään suhteellisen pieninä ja ohimenevinä. Suhdannepoliitiikan päähuomio suunnattiin tällöin rahapolitiikkaan. Koronapandemian aikaisen finanssipoliitiikan vaikutus kokonaiskysyntään

tään on kuitenkin yllättänyt tarkkailijat voimallaan – sekä kansallisesti että globaalisti. Toki ovat suoritettut elvytystoimetkin olleet mittakaavaltaan suurempia kuin mitä suhdannepolitiikassa on aiemmin yleensä pidetty realistisina.

Melkoinen mullistus on myös tapahtunut kauppapolitiikassa ja teollisuuspolitiikassa. Maailmanpoliittiset tapahtumat, Ukrainan sota niistä viimeisimpänä sekä ihmiskuntaa uhkaava ilmastokriisi ovat nostaneet poliittiset näkökohdat ja poliittisten interventioiden vaikutukset uudella tavalla myös taloustieteen asialistalle. ”Tasaisen pelikentän” mukainen suhtautuminen teollisuuspolitiikkaan ja globaalin liberalismin ihanteille perustuva kauppapolitiikka ovat äkkiä antaneet tietä uudelle interventionismille, joka pyrkii vihreän siirtymän vauhdittamiseen ja näkee kaupan ja rahoituksen esteissä ei vain purkutyömaata, vaan myös poliittisen vaikuttamisen välineen.

Kaiken tämän myllerryksen taustalla ovat tietysti teknologiset, poliittiset ja ekologiset muutokset, jotka muuttavat taloustieteen tutkimuskohteena olevaa järjestelmää ja myös päätöksentekijöiden, tutkijoiden ja kansalaisten näkemyksiä siitä, mitkä talouden ilmiöt ovat tärkeitä ja selitystä vaativia. Ekonomistien tehtävänä on sopeutua muutokseen ja vastata sen aiheuttamiin haasteisiin. Samalla heidän on kuitenkin kyettävä suhtautumaan talouspolitiikan käännteisiin myös kriittisesti ja osoittamaan vaihtoehtoja siellä, missä maallikot eivät niitä ehkä näe.

Tieteellinen tarkastelutapa ja tieteen koko kehitys perustuvat ilmiöissä havaittavien säännönmukaisuuksien eli invarianssien etsimiseen, löytämiseen ja selittämiseen. Ainakaan taloustieteessä eikä muissakaan yhteiskuntatieteissä kysymys ei kuitenkaan ole tiedon tasaisesta karttumisesta, sillä uudet ongelmat nostavat esiin yhä uusia lähestymistapoja ja asettavat

myös talouspolitiikan toimintamallit uuteen valoon. Miten invarianssien etsintään perustuva yhteiskuntatiede voi tuottaa relevanttia tietoa muuttuvassa maailmassa?

Thomas Kuhn jakoi aikanaan tieteellisen käytännön normaalitieteeseen ja tieteellisiin vallankumouksiin. Ajatus on, että normaalitiede ratkoo hyvin määriteltäviä ongelmia ja näin ikään kuin siivoaa vallitsevan oppijärjestelmän nurkkia. Tieteelliset vallankumoukset taas aika ajoin murtavat vallitsevan paradigman ja tuottavat sen tilalle uuden, jolle kehittyy omat hyvin määritellyt ongelmansa ja niiden ratkaisemisen hyväksytyt tavat. Kuhnin näkemystä tieteen kehityksestä on sanottu historialliseksi siinä mielessä, että jokainen tieteellisen paradigman muutos on itsessään ainutkertainen ja oman aikansa tuote.

Kuvatessaan tieteen kehitystä Kuhn ajatteli ensisijaisesti luonnontieteitä. Taloustieteen tilanne on sikäli erilainen, että sen tutkimuskohteen eli talouden rakenteet ovat jatkuvassa muutoksessa. Invariansseja toki talouden toiminnastakin löydetään, mutta yllä mainitusta syystä invarianssit eivät ehkä ole niiden kysymysten ytimessä, jotka talouspolitiikan suunnittelijoita, neuvonantajia ja arvioijia kulloinkin askarruttavat. Merkittävimpien talouspoliittisten ongelmien ratkaiseminen olisi sen sijaan jatkuvaa astumista ”out of the box”, ulos talouspolitiikan aiemmista käytännöistä, ja taloustiede ollakseen relevanttia joutuu olemaan vuorovaikutuksessa tämän seikan kanssa: taloustieteen on kyettävä itse sisäisesti uudistumaan samalla kun se pyrkii tukemaan talouspolitiikan harjoittamista muutoksen oloissa. Toki pitää huomauttaa, että ”jatkuvan vallankumouksen” hedelmällisyydestä ja välttämättömyydestäkin huolimatta taloustieteessäkin valtaosa yrityksistä paradigmojen uudistamiseksi osoittautuu hedelmättömiksi

harharetkiksi. Läpimurtoja on väistämättä vähemmän kuin niiden yrityksiä.

Invarianssien etsintä on luonnollisesti empiirisen taloustieteen keskiössä, ja viime vuosina empiirinen tutkimus on kukoistanut taloustieteen ns. uskottavuusvallankumouksen muodossa. Sille on ollut ominaista epäilevä suhtautuminen teoreettisten oletusten käyttöön taloudellisessa tutkimuksessa. Empirismin myötä tuulesta huolimatta on kuitenkin muistettava, että taloustiede ei ole vain soveltavaa tilastollista tutkimusta. Jos se sitä olisi, sen kyky selittää ja tulkita rakennemuutosten kourissa olevia yhteiskuntia ja maailmantaloutta olisi vain menneen kehityksen kuvailua ja sen heijastamista tulevaan. Näin ei onneksi ole.

Taloustieteen voima – ja ehkä sen suhteellinen etu verrattuna muuhun empiiriseen yhteiskuntatieteeseen – on siinä, että sillä on oma, hedelmällinen ja kuitenkin joustava lähestymistapansa tarkastella taloutta ja yhteiskuntaa. Taloustieteen kehittynyt käsitteellinen ja teoreettinen välineistö, kaikkine pelkistyksineen ja puutteineenkin, tekee mahdolliseksi tulkita ja ymmärtää mullistuksen kohteena olevaa yhteis-

kuntaa tavalla, joka ylittää sen, mitä pelkkien historiallisten invarianssien perusteella voi nähdä. Hyvä ekonomisti ymmärtää työvälineidensä rajoitukset, mutta osaa samalla soveltaa taloustieteen paradigmoja luovasti muuttuvassa maailmassa esiin nouseviin uusiin ongelmiin.

Kansantaloudellisen aikakauskirjan käsillä olevassa numerossa on jälleen paljon näyttöä siitä, miten taloustiede pystyy relevantilla tavalla jäsentämään ja tulkitsemaan muutoksessa olevaa maailmaa. Esimerkiksi tämän numeron koronakriisiä käsittelevä teemakokonaisuus edustaa hyvin eräitä taloustieteellisiä näkökulmia covid-19-pandemian ajan ilmiöihin ja ongelmiin. Kuten professori Otto Toivanen Helsinki GSE:n korona-ajan Tilannehuoneen toimintaa kuvaavassa artikkelissaan kuvaa, taloustieteilijöillä on analyyttisen ja käsitteellisen välineistönsä ansioista sellainen kyky tuottaa relevanttia analyysia uusistakin ilmiöistä, että se jo sinänsä tuo heille myös yhteiskunnallisen vastuun käyttäen tätä osaamistaan yhteiseksi hyväksi, ”for the common good”, kuten Taloustieteen keskus Helsinki GSE:n mottoonkin on kirjattu. □